

Poder e representación política en Galiza (1790-1856). Avance de investigación e algunhas premisas de partida*

XOSÉ R. VEIGA ALONSO
Universidade de Santiago de Compostela

1. Algunhas premisas de partida

No capítulo “A política” da moi popular *Historia de Galicia IV. Edade contemporánea* editada por Galaxia en 1981, o profesor Barreiro afirmaba que “o tratamento da chamada historia política non pode ser alleo ó contexto dialéctico no que nos movemos”, unha argumentación que máis adiante completaba coa presentación da política como manifestación externa dos movementos de base e da loita de clases. Facía explícito, xa que logo, o peso teórico que o materialismo histórico tiña na súa investigación. Ao tempo, e sen desprezar a compoñente exemplificativa das traxectorias individuais, engadía que “as actitudes individuais non teñen comprensión histórica senón están enmarcadas no grupo social que as fixeron posíbel” (p. 229), o que redundaba na súa aposta por unha historia na que o colectivo debía primar sobre do individual¹. Porén, e como demostra toda a súa obra, en ningún caso esta inicial presentación derivou nunha historiografía lastrada por esixencias estruturais que obrigasen, xa non simplemente a agochar o protagonismo dos individuos, senón mesmo a facelos desaparecer do relato histórico reducidos a simples entradas en longas series estatísticas. Pola contra, e na liña defendida, por exemplo, pola historia social alemá, o que domina nos seus traballos

---

* O traballo inclúese dentro dos proxectos de investigación “La nacionalización española en Galicia, 1808-1874” (HUM2006-10999; investigador principal Xusto G. Beramendi) e “Historia agraria e política do mundo rural, ss. XIX e XX” (GI-1657; investigador principal Ramón Villares).

1 “Non debe extrañar, xa que logo, que nesta historia soio aparezan moi secundariamente, desvelados, os rostros das persoas que dende sempre encabezan as listas da lembranza histórica e que moitas veces presiden dende o seu pedestal de pedra as prazas e as rúas galegas”, Barreiro Fernández, Xosé Ramón (1981): *Historia de Galicia, IV. Edade contemporánea*, Vigo, Editorial Galaxia, p. 229.

é a intención de comprender a dinámica histórica como froito dunha interacción entre experiencia e estruturas, entre a capacidade de acción e de decisión do ser humano (*agency*) e os condicionantes (políticos, sociais, económicos, culturais) nos que, de xeito imperativo, se desenvolve².

A historia política da Galiza contemporánea é, sen dúbida, un bo espazo de experimentación no que someter a proba esta formulación. A política, como “lugar de gestión de la sociedad global”³, xoga con toda unha amplísima gama de factores individuais e colectivos, que teñen a súa orixe tanto nas xeografías máis agochadas do corazón e do cerebro humanos como en contextos determinados por procesos, institucións e movementos “supraindividuales”⁴. Se cinguimos o terreo de xogo aos anos finais do XVIII e os cincuenta primeiros do XIX, o tempo no que asistimos á difícil e complexa erección dunha nova sociedade idealmente definida a partir dos principios do liberalismo político e económico, é relativamente doado constatar as tensións que se xeran entre o protagonismo individual que recae nas elites (masculinas)⁵ que ostentan a representación política en concellos, deputacións e parlamentos, e un escenario amplo e cambiante que non se limita a ofrecerlles un simple *attrezzo* no que desenvolver papeis estelares senón que os condiciona decisivamente, se ben dunha forma difícil de valorar e non sempre

-
- 2 “Se trata de comprender la *relación* entre las estructuras y los procesos, por una parte, y las acciones y las experiencias, por otra, como una relación históricamente variable de refracción y no-congruencia; no se trata, sin embargo, de negar o ignorar esta relación. Omitirla significaría, desde una perspectiva metodológica, tanto como reducir la realidad histórica objetivamente a estructuras o procesos, o ignorarla subjetivamente como contexto de acciones y experiencias. Que sea así puede pretenderse utópicamente. Hacer como si así lo fuera, sería fatal”, Kocka, Jürgen (2002): *Historia social y conciencia histórica*, Madrid, Marcial Pons, pp. 82-83. Cunha prosa moi diferente, incide na idea un historiador tan aparentemente afastado do xermano nos seus intereses historiográficos como é Giovanni Levi: “Una racionalidad selectiva y limitada explica los comportamientos individuales como fruto del compromiso entre comportamiento subjetivamente deseado y comportamiento socialmente requerido, entre libertad y restricción”, en Levi, Giovanni (1990): *La herencia inmaterial. La historia de un exorcista piomontés del siglo XVII*, Madrid, Nerea, p. 12. Un exemplo máis achegado a nós, en Ugarte, Javier (2005): “Sobre la nueva historia cultural: entre el «giro cultural» y la ampliación del conocimiento histórico”, en Hernández Sandoica, Elena e Langa, Alicia (eds.): *Sobre la historia actual. Entre política y cultura*, Madrid, Abada editores, pp. 229-283: “Todas ellas [alude á produción historiográfica de autores franceses como Chartier, Agulhon ou Nora] intentan establecer la compleja relación que existe entre las estructuras globales y los grandes procesos, con la praxis de los sujetos concretos, sus experiencias y los modos de comportamiento de los *afectados*” (p. 271). Xa K. Marx, a mediados do s. XIX, expresara esta idea coa afirmación de que os homes fan a súa propia historia, mais a partir dunhas circunstancias que non elixen senón que lles veñen dadas.
  - 3 Na liña que defende o politólogo e historiador francés René Rémond. Véxase Rémond, Rene (sous la direction de) (1988): *Pour une histoire politique*, París, Seuil. Unha crítica das súas formulacións, en Mina, M. C. (1993): “En torno a la nueva historia política francesa”, *Historia Contemporánea*, 9, pp. 59-91.
  - 4 O cualificativo é de Kocka, Jürgen (2002): *Op. cit.*, p. 68. En concreto, refírese á economía e á civilización técnica.
  - 5 A cuestión do xénero na construción da sociedade política liberal é un tema tan transcendental como precisado de investigacións. Véxase Romeo Mateo, M.ª Cruz (2006): “Las mujeres en el liberalismo”, *Simposio Internacional O liberalismo nos seus contextos. Un estado da cuestión*, A Coruña-Santiago de Compostela, 29 de novembro - 2 de decembro.

doadada de analizar. Deste xeito, calquera intento por explicitar as razóns dunha determinada representación política, ten que pasar pola análise particularizada dos individuos que a ostentan, mais tamén por unha acaída valoración das múltiples variábeis que se alicerzan nos contextos que os inclúen. Isto concrétase en que xunto á toma en consideración das aptitudes dos aspirantes á representación nos diferentes niveis políticos (o “querer, saber y poder” ao que se ten atinadamente referido Carmelo Romero), non deberíamos esquecer aqueloutros aspectos que Peter McPhee definiu como a “écologie de la politique”, a saber, as estruturas demográficas e económicas, o grao de concentración da poboación, as redes de comunicación, o acceso á cultura letrada ou a distribución da propiedade da terra⁶. Aínda así, o panorama non estaría completo se deixásemos fóra variábeis que, como teñen demostrado a politoloxía, a antropoloxía e a socioloxía, inflúen na concreción do poder político: a estrutura de oportunidades políticas, as relacións informais definidas polas clientelas e as redes de padroádego, as ideoloxías, as culturas/identidades políticas, os vencellos familiares e de parentesco... Trátase de non desbotar de partida ningún factor e de buscar as posibeis interrelacións entre eles, para que logo sexa o decurso do propio proceso de investigación (inevitabelmente lastrado pola tiranía das fontes e pola dispoñibilidade de estudos previos) o que determine a importancia relativa duns e doutros.

Unha formulación como a referida obriga ao investigador individual a moverse cun mínimo de prudencia, e a recoñecer que o manexo das variábeis presentadas só é posíbel a partir dunha estrita delimitación do obxecto de estudo. Noutras palabras, a única opción viábel é situarse nos parámetros en que se move a chamada “historia local”. Non imos entrar agora no tema da definición, contidos e metodoloxía do que debe ser a historia local, nin na debatida cuestión de se pode considerarse unha especialidade historiográfica con perfís propios⁷, mais si convén presentar con claridade cal é a estada teórica e conceptual que sostén unha investigación que dende a súa primeira andaina opta por concentrar a atención en dous espazos concretos, como son Mondoñedo e Viveiro, nun período de

6 Romero Salvador, Carmelo (1999): “La suplantación campesina de la ortodoxia liberal”, en Rújula, Pedro e Peiró, Ignacio (coords.): *La historia local en la España contemporánea*, Barcelona, L’Avenç, p. 93; McPhee, Peter (1995): *Les semailles de la République dans les Pyrénées-Orientales, 1846-1852*, Perpignan, L’Olivier, pássim.

7 Múltiples pistas, en Rújula, Pedro e Peiró, Ignacio (coords.) (1999): *Op. cit.*; VV.AA. (1995): *Actes del II Congrés Internacional d’Història Local de Catalunya* (“Formes i relacións del poder local a l’època contemporània”), Barcelona, L’Avenç; Toscas i Santamans, Eliseu (1997): *L’Estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX. Una visió des de Sarrià (1780-1860)*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat; *Hispania*, 201, 1999 (monográfico sobre “El poder local en la España contemporánea”); Carasa Soto, Pedro (2003): “Cambio de cultura política y poder local en la Castilla contemporánea”, en Carasa Soto, Pedro (dir.): *El poder local en Castilla. Estudios sobre su ejercicio durante la Restauración (1874-1923)*, Valladolid, Universidad, pp. 7-25; Frías Corredor, Carmen e Ruiz Carnicer, Miguel Ángel (coords.) (2001): *Nuevas tendencias historiográficas e historia local en España*, Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses.

tempo que abrangue de 1790 a 1856. Diante de todo, hai que desbotar calquera suposta relación entre a atención ao local e a explicación simplista, entre o estudo dunha comunidade humana territorial e cronoloxicamente delimitada a efectos de investigación, e unha imaxinada posibilidade de facelo a partir de criterios que supoñan unha rebaixa nos niveis mínimos de esixencia que resultan aplicábeis a calquera tipo de traballo histórico. Pola contra,

[...] la historia local es [...] el reino de la complejidad [...] no hay historia local válida que no sea historia-problema, análisis histórico orientado por problemas históricos. Unos problemas que son esencialmente complejos, que requieren el tratamiento cruzado de fuentes heterogéneas y que, las más de las veces, exigen un análisis cronológico amplio.⁸

Situar a investigación no marco definido por problemas históricos globais é, xa que logo, indispensable para superar os perigos do localismo alicerzado no relato anecdótico apoiado nunha erudición mal entendida que se esgota en si mesma. Problemas como os definidos polo impacto social dos cambios operados no marco da crise do Antigo Réxime, pola dinámica entre cambio/continuidade no referido ás elites que ostentan o poder político, pola cuestión das fontes de poder que actúan na sociedade (a súa caracterización, valoración, interrelación e evolución), polas relacións centro/periferia que adquiren unha gran complexidade no marco da creación do Estado liberal (nova división administrativa, novas figuras de goberno), pola recepción de inéditos mecanismos de lexitimación que implica a aplicación do dogma da soberanía nacional co seu correlato electoral, polo impacto socioeconómico da Reforma Agraria Liberal, polo desenvolvemento dunha nacente esfera pública, polo proceso de construción da cidadanía, etc. Cando menos como intención, a ollada local, o uso do microscopio, debería permitir obter unha perspectiva diferente ao respecto destes grandes temas, obrigándoos a tomar un baño de realidade e así calibrar con máis exactitude como se manexan nas distancias curtas.

A autonomía relativa do local é outro dos conceptos teóricos básicos dos que partir. Hai xa varios anos que Eliseu Toscas defendeu a idea de que “la vida política local no era un simple reflex de la denominada «vida política nacional»”⁹. O historiador catalán chamaba deste xeito a atención sobre o perigo de confundir a lexislación saída das Cortes coa súa suposta aplicación automática e non mediada en todos os recunchos do país (ou, o que era aínda moito peor, xeneralizar para o conxunto do Estado situacións e comportamentos que tiñan como escenario

8 Martí, M. (1999): “Historias locales e historias nacionales”, en Rújula, Pedro e Peiró, Ignacio (coords.): *Op. cit.*, p. 53.

9 Toscas i Santamans, Eliseu (1997): *Op. cit.*, p. 29; Toscas i Santamans, Eliseu (1998): “Centralización y «autonomías locales» bajo el Estado liberal en España”, *Hispania*, 198, pp. 213-232.

a capital, que moi a miúdo eran máis unha excepción ca unha norma respecto da vida política que dominaba no resto do territorio). Como hoxe sabemos moi ben, tanto a *Gaceta* como o *Boletín Oficial del Estado* aturaban con cantas leis e ordes puidesen saír da actividade parlamentaria, pero que da súa existencia no papel á súa real e efectiva implementación había un importante treito no que o protagonismo das instancias locais encargadas de levalas adiante distaba moito de ser menor ou de responder a ideais (pero irreais) automatismos administrativos. A mediación do local é aquí fundamental, e de non ter en conta o proceso de adaptación ao medio que sofren disposicións ditadas para o conxunto do Estado, dificilmente poderemos entender os resultados que finalmente producen. Porén, hai que evitar igualmente a tentación de sobrevalorar esa autonomía pois iso levaríanos a reproducir os vicios de determinada historiografía pomposamente denominada nacional, construída non poucas veces de costas ás achegas dos historiadores “de provincias”:

Parece necesario [...] establecer una relación de ida y vuelta entre empirismo y teoría, y también entre poder central y poder local. [...] el resultado electoral es fruto de un cruce complejo de poderes, donde se entrelazan acciones gubernamentales y locales, consensos y conflictos, estímulos y respuestas, ofertas y demandas entre el poder central y el local.¹⁰

Como xa se indicou máis arriba, a historia local é (ou debería ser) o reino da complexidade. Vén agora a conto reproducir esa afirmación para remarcar a importancia que, como premisa teórica nos estudos centrados sobre localidades concretas, ten a súa consideración de espazos nos que se dirimen conflitos e nos que se manifiestan intereses contrapostos. Fronte de interpretacións interesadas en presentar a sociedade local como un conxunto harmónico e sen discordancias internas (habituais entre certos cronistas e eruditos locais), e fronte da defensa dunha ideoloxía localista á que tantas veces teñen recorrido os representantes políticos (o alcalde que *loita* polos intereses da localidade ou o deputado que se *desvive* por obter beneficios para o distrito, coma se os intereses fosen os mesmos para toda a colectividade e coma se os beneficios se repartisen por igual)¹¹, o que cómpre é partir do argumento contrario e pescudar nos intereses contraditorios que se

10 Carasa Soto, Pedro (2003): *Op. cit.*, p. 15. Véxase tamén, Carasa Soto, Pedro (2000): “Los poderes municipales en relación con el Estado y el cambio social”; e Pons i Altés, Josep Maria (2000): “Estado y poderes políticos locales en la España de mediados del siglo XIX: la construcción del centralismo bajo los moderados”, os dous, en Carasa Soto, Pedro (coord.): *Ayuntamiento, Estado y Sociedad. Los poderes municipales en la España contemporánea*, Valladolid, Ayuntamiento de Valladolid, pp. 169-197 e 29-42, respectivamente. De “autonomía relativa” fala tamén Suau i Puig, Jaume (1992): “Qui mana? Com? Per què? Estudi de les relacions de poder en les collectivitats rurals”, *L’Avenç*, 160, pp. 35-37.

11 A esta ideoloxía localista refírese Gabriella Gribaudo cando fala do interese dos dirixentes locais por presentar a localidade como un “tutto integrato che si contrappone con l’esterno”. Véxase Gribaudo, Gabriella (1990): *A Eboli. Il mondo meridionale in cent’anni di trasformazioni*, Venezia, Saggi Marsilio, p. 153.

ventilan no local, nas loitas de bandos e faccións, nos aliñamentos ideolóxicos que dividen e enfrontan, nas rivalidades de orixe territorial, na pugna entre proxectos económicos diferenciados...¹². Buscar, presentar e explicar esta complexidade é, sen dúbida, unha das tarefas fundamentais da historia local, por canto na súa mesma razón de ser está problematizar explicacións xerais que pecan de simplistas e que son incapaces de ir alén dunha argumentación plana e imposibilitada de ver a marea de fondo nun mar que só dende lonxe se contempla calmo. É certo que á tan necesaria síntese non se chega cun simple amoreamento de traballos locais, mais tamén o é que ignorándoos resulta imposíbel presentar perspectivas de conxunto que o sexan polos seus contidos e conclusións e non simplemente polos seus enunciados¹³.

Hai xa máis de dez anos, a revista *Historia Contemporánea* titulaba un dos seus monográficos “A vueltas con el sujeto”, e na presentación que se facía do número subliñábase que a fin perseguida era “recuperar el sujeto y los sujetos no tanto como objetivos sino como agentes en mayor o menor grado activos (protagonistas condicionados, si se quiere, pero en definitiva operantes)”¹⁴. O que estaba a facer a revista era recoller unha inquedaanza, que por entón comezaba xa a madurecer, ao redor dun dos “retornos” máis soados dos varios de que por entón se falaba, en concreto do que tiña por protagonista ao individuo. As razóns deste retorno do suxeito eran múltiples, e teñen sido obxecto dunha abondosa análise tanto no eido das ciencias sociais como da propia historiografía¹⁵. En xeral, e para

12 Sen que iso implique, en absoluto, unha ollada de partida que supoña menosprezar as fórmulas de pacto e consenso, que en ningún caso cabe explicar con simples alusións a intemporais solidariedades locais senón que hai que analizar na súa expresión histórica concreta e que, ademais, debemos integrar sen contradición nesa complexidade do local á que aludiamos. Ao risco de esaxerar os compoñentes consensuais e pactistas no estudo das sociedades (*el «amable perfume» del consenso*), vencellados case sempre con apelacións a compoñentes culturais como alicerces fundamentais desa “harmonía”, tense referido criticamente Forcadell Álvarez, Carlos (2005): “La historia social, de la «clase» a la «identidad»”, en Hernández Sandoica, Elena e Langa, Alicia (eds.): *Op.cit.*, p. 30.

13 Á tensión entre compartimentación e síntese, entre historia local e historia xeral, tense referido nun excelente artigo Forcadell Álvarez, Carlos (1995-1996): “La fragmentación espacial en la historiografía contemporánea: la historia regional/local y el temor a la síntesis”, *Studia histórica. Historia contemporánea*, 13-14, pp. 7-27. Un intento pragmático de superar o espazo que vai das análises concretas ás sínteses xeneralizadoras é, por exemplo, o que encabeza Varela Ortega, José (dir.) (2001): *El poder de la influencia. Geografía del caciquismo en España (1875-1923)*, Madrid, Marcial Pons-Centro de Estudios Políticos y Constitucionales (véxase, en especial, o apartado de “Conclusiones”, pp. 559-615). Máis coherente, por ser froito dun grupo de investigación concreto, é o traballo que dirixiu Carasa Soto, Pedro (dir.) (1997): *Élites castellanas de la Restauración. Una aproximación al poder político en Castilla* (v. II), Salamanca, Junta de Castilla y León (en especial, pp. 43-108).

14 Agirreazkuenaga, Joseba (1996): “Introducción. En busca del sujeto”, *Historia Contemporánea*, 13-14, p. 19.

15 Unha visión xeral para o conxunto das ciencias sociais, en Dubet, François e Wiewiorka, Michel (sous la direction de) (1995): *Penser le sujet*, Paris, Fayard. Dende unha perspectiva historiográfica, Noiriel, Gérard (1997): *Sobre la crisis de la historia*, València, Frónesis-Cátedra; Millán, Jesús (2002): “Los sujetos históricos: modelos, tipos ideales y estrategias de investigación”, en Romeo, María Cruz e Saz, Ismael (eds.): *El siglo XX. Historiografía e Historia*, València, Universitat, pp. 101-110.

o que agora nos ocupa, convén lembrar as vencelladas coa fartura diante de certa historiografía empeñada en reducir o papel de homes e mulleres a simples entradas en series estatísticas, e un cada vez máis insatisfactorio esvaecemento do seu protagonismo como suxeitos activos a maior gloria de macroagregados (pobo, masa, clase, burguesía, campesiñado, proletariado...) bastante menos homoxéneos do que nalgúns intres se pensou. Esta insatisfacción diante das macroexplicacións e dos macromodelos (por outra banda, necesarios e ata imprescindíbeis na obrigada tarefa de reducir a complexidade do social a modelos que permitan a súa comprensión), o feito de que non eran quen de dar cumprida resposta a moitas das demandas que lles chegaban dende a historiografía, xunto con influxos procedentes da antropoloxía, levou a un cambio de perspectiva no que a atención pasou, por expresalo rapidamente, da clase ao individuo. Moitas desas preguntas sen contestación suficiente, moitas das demandas non atendidas dende os referentes estruturais, chegaban precisamente de estudos locais que puñan en cuestión a posibilidade de explicar o acontecer histórico facendo unicamente referencia aos agregados antes referidos: un simple achegamento da lente ao obxecto de estudo determinaba que estaba cheo de fendas e de eivas antes obviadas e das que o historiador estaba obrigado a preocuparse¹⁶. En consecuencia, e como outro sumando na relación de premisas que estamos a presentar, deberíamos incluír a atención aos suxeitos concretos, con nomes e apelidos (cando menos con un), donos dunha individualidade irreductíbel a calquera categoría abstracta e que ten un valor por si mesma que os historiadores non podemos desprezar sen máis. Isto, non obstante, non debe levar a ningún tipo de individualismo metodolóxico¹⁷, por canto caer nas súas redes implicaría reproducir (en sentido inverso) os erros do estruturalismo máis basto e impersoal. E de novo aquí as investigacións que toman como obxecto de estudo realidades locais deben achegar o seu gran de area, por canto fan posíbel constatar que se, por unha banda, existen ocos nos que a actuación/estratexia individual (condicionada mais non determinada) é posíbel, pola outra non permiten que o investigador atento deixe de ver como esas actuacións non responden a unha simple autorregulación, senón que se desenvolven tendo como referencia toda unha ampla panoplia de redes de relacións sociais nas que os individuos se insiren (familiares, de parentesco, de padroádego, clientelares, de veciñanza, asociativas...). Juan Pro, logo de repasar as posibilidades que para a explicación histórica implica a toma en consideración do espazo social como un universo atravesado por redes de relacións, presenta moi ben esta idea:

16 En verbas de Jacques Revel: "La variazione di scala gli ha permesso di passare da una storia a un'altra (e, perché no, a diverse altre). È anche la lezione suggeritaci dalla microstoria". En, Revel, Jacques (1994): "Microanalisi e costruzione del sociale", *Quaderni storici*, 86, p. 572.

17 Unha reflexión, en Gozzini, Giovanni (1990): "Dentro la «scatola nera»: individualismo metodologico e razionalità", *Meridiana*, 10, pp. 183-210.

[...] los individuos, autónomos y conscientes sólo hasta cierto punto, actúan condicionados por un espacio social que no pueden definir completamente por sí mismos, y en el que hay unas reglas del juego que les limita la posibilidad de acceder a los recursos y de cambiar de posición. Los grupos (e incluso las clases) existen, sin duda. Pero nada sabemos de ellos si no empezamos por reconstruir los vínculos concretos que unen a sus miembros.¹⁸

É xa un lugar común afirmar que a fixación dunhas barreiras cronolóxicas estritas na investigación do pasado, e a conseguinte definición de diferentes especialidades historiográficas, ten feito moito dano ao estudo da Historia. Ser de “Moderna” ou de “Contemporánea”, alén de disputas corporativas moi pouco edificantes, converteuse nunha marca de fábrica que en demasiadas ocasións implicou a imposibilidade tácita de rebordar datas que, ao xeito das pedreiras dos montes, separaban tempos e xeiras aos que a burocracia universitaria tiña reificado en categorías non só aparentemente separadas, senón tamén dotadas dunha vida autónoma na que os “antes” e os “despois” non constituían referencias imprescindibles senón materias do curso anterior ou posterior. Un mutuo desinterese polo que facían os colegas do outro lado do corredor, e as moitas enerxías consumidas no esforzo de actualización bibliográfica na especialidade de cadaquén, abriu un abismo entre modernistas e contemporaneístas que algúns non puideron ou non quixeron arriscarse a atravesar. 1808 é, sen dúbida, unha desas datas-marco, un deses referentes cronolóxicos sobrecargados de significados que, ademais, arrastra a pesada carga de actuar nos títulos de centos de monografías a xeito de barreira fronteiriza non entre dúas comunidades veciñas senón entre dous mundos, na aparencia, afastados por milleiros de quilómetros. Isto é así, entre outras razóns, porque diante da necesidade de introducir un criterio de orde no pasado, os historiadores outorgamos preferencia aos acontecementos de carácter político, aqueles que presentaban unha faciana máis visíbel e máis doada de fixar no tempo. As necesidades de lexitimación do Estado liberal (o seu afán por diferenciarse das construcións estatais anteriores) e as interferencias da política na fixación do canon

18 Pro Ruiz, Juan (2001): “Socios, amigos y compadres: camarillas y redes personales en la sociedad liberal”, en Chacón Jiménez, Francisco e Hernández Franco, Juan (eds.): *Familias, poderosos y oligarquías*, Murcia, Universidad, p. 170. Pro Ruiz, Juan (1995): “Las elites de la España liberal: clases y redes en la definición del espacio social (1808-1931)”, *Historia Social*, 21, pp. 47-69. Tamén os modernistas teñen teimado nesta nova visión menos estrutural e máis relacional: Hernández Franco, Juan (1998): “El reencuentro entre historia social e historia política en torno a las familias de poder. Notas y seguimiento a través de la historiografía sobre la Castilla moderna”, *Studia histórica. Historia moderna*, 18, pp. 179-199; Imízcoz, José María (dir.) (2001): *Redes familiares y patronazgo: aproximación al entramado social del País Vasco y Navarra en el Antiguo Régimen (siglos XV-XIX)*, Bilbao, UPV; Windler, Christian (1997): *Elites locales, señores, reformistas. Redes clientelares y Monarquía a finales del Antiguo Régimen*, Sevilla, Universidad de Córdoba-Universidad de Sevilla. Desde a socioloxía, un dixeríbel achegamento á teoría de redes e aos alicerces do *network analysis*, é o de Piselli, F. (a cura di) (1995): *Reti. L'analisi di network nelle scienze sociali*, Roma, Donzelli.

historiográfico, non fixeron senón ratificar a preferencia por unha historiografía configurada a partir de compartimentos máis estancos do que sería desexábel.

Con todo, o máis negativo da situación descrita non foi a división do pasado en épocas dotadas de límites cronolóxicos fixos (xustificábel a partir de criterios de ordenación académica), senón que os historiadores, tanto no eido da investigación como no da docencia, demos demasiadas veces por suposto que, efectivamente, 1808 era máis ca unha data e que supuña un corte tallante con todo o anterior. Argumentarase, e con razón, que isto non sempre foi así e que son moitos os exemplos de traballos que non responden a estes parámetros, mais non é menos certo que tamén son abondosos aqueloutros que, rememorando o título da película de Bertrand Tavernier, partían do axioma de que “hoy empieza todo”, un xeito de abordar o traballo historiográfico que, pola propia substancia temporal que conforma a Historia, carece por completo de sentido¹⁹. Vencellado con isto atópase un perigo aínda maior como é o da “retrodicción”, é dicir, a práctica trampulleira de escribir sobre unha situación do pasado empregando argumentos que teñen a súa orixe nun futuro que o historiador coñece mais que era perfectamente descoñecido para os contemporáneos dos feitos. Pola contra, e como afirma Julio Aróstegui, o historiador “debe explicar las situaciones históricas *como si no conociera su futuro*”²⁰.

En xeral, tanto o fetichismo das datas como a práctica vantaxista que supón a “retrodicción”, téñense incorporado ao conxunto de rutinas apreciábeis nos traballos historiográficos, moi en especial cando se trata de encargos editoriais que, por esixencias do mercado, deben ofrecer sínteses amplas, pouco problematizadas e cunha estrutura temporal doadamente indentificábel para un público non especialista. Facelo así tamén en traballos que se moven noutras órbitas e que atopan unha parte importante da súa xustificación, precisamente, en formular críticas, matizacións, visións diferentes, ampliacións ou revisións a esoutras nas que domina a síntese e a ollada xeral, é o que carece por completo de sentido. Liberada de corpiños, a historia local debe buscar as referencias temporais que lle resulten máis axeitadas ao seu obxecto de estudo, debe fixar os seus propios “espacios de inteligibilidade”²¹, debe marcar os seus tempos que non teñen porque coincidir cos

19 Non me resisto a inserir aquí un parágrafo da última novela de Diane Setterfield (*El cuento número trece*, Barcelona, Mondadori, 2007, p. 66), que entendo reflicte con precisión e calidade literaria o adanismo que zumegan eses posicionamentos: “Le damos tanta importancia a nuestra propia vida que tendemos a creer que su historia comienza con nuestro nacimiento. Primero no había nada, entonces nació yo... Pero no es así. Las vidas humanas no son pedazos de cuerda que podemos separar del nudo que forman con otros pedazos de cuerda para enderezarnos. Las familias son tejidos. Resulta imposible tocar una parte sin hacer vibrar el resto. Resulta imposible comprender una parte sin poseer una visión de conjunto”.

20 Aróstegui, Julio (2001): *La investigación histórica: teoría y método*, Barcelona, Crítica, p. 273.

21 A expresión é de Aróstegui, Julio (2001): *Op. cit.*, p. 271, e define “Aquel lapso de tiempo en el que una combinación determinada y bien caracterizada de factores ambientales, ecológicos, culturales y políticos [...] permanece conformando un sistema de algún tipo [...]”.

dominantes na historiografía máis oficial e académica. Como é obvio, tal operación ten que tomar en consideración as datas, xeiras e procesos históricos que, no caso que aquí nos ocupa, actúan como enmarcadores da contemporaneidade, pero manexándoos a xeito de fronteiras abertas e en construción que efectivamente deliñan bosquexos dunha realidade sempre complexa pero que, como tales, admiten aínda novas pinceladas. É por isto que no achegamento á representación política en Galiza a partir dos casos de Mondoñedo e Viveiro, o estudo encabálga-se nas etapas moderna e contemporánea, unha pequena heterodoxia que debería permitir unha máis acaída comprensión dos mecanismos que actúan na práctica electoral e, asemade, unha mellor identificación dos participantes no xogo político e unha valoración sobre da súa continuidade/descontinuidade no tempo²². Volveremos sobre disto máis adiante. Polo que fai á case irresistíbel chamada da “retrodicción” (ben visíbel en frases do tipo “como a propia historia se encargou de demostrar, ese camiño era inviable”): mágoa que para os contemporáneos esa historia fose só un futuro tan incerto como preñado de incógnitas, e ese camiño un máis dos posibles nun intre concreto), a análise concreta, interrelacionada e polo miúdo do maior número de variábeis posibles que interveñen nun proceso histórico dado, é o mellor dos antidotos que se pode proporcionar, por canto na súa toma en consideración é posible atopar argumentos e vías de evolución logo non transitadas pero que entón aparecían como válidas e posibles e que, con independencia do seu fracaso no medio ou longo prazo, actuaron como condicionantes que axudaron na conformación daquelas que si tiveron logo unha concreción. Coñecer estes camiños que non chegaron a debuxar unha meta, determinar que condicións os fixeron imaxinábeis e tamén as que finalmente derivaron en que non se completasen, é unha tarefa na que os estudos locais están chamados a colaborar, tanto pola posibilidade de que se trate de alternativas que tiveron os seus alicerces en espazos marcados por circunstancias concretas que escapan á análise dos estudos macro, como porque a redución espacial posibilita ollar e valorar máis de preto esas alternativas que só de cando en vez atopan ocos estudos máis xerais²³.

---

22 Dous traballos exemplares neste quebrantamento dos límites temporais das “idades” son, por exemplo, os de Toscas Santamans, Eliseu (1997): *Op. cit.* (lombremos, 1780-1860), e o de Casals Bergés, Quintí (2002): *Política de Lleida. El poder local i les seves mutacions a través del temps (1716-1868)*, Lleida, Universitat. Fóra da historia política, un exemplo paradigmático é o clásico de Villares Paz, Ramón (1982): *La propiedad de la tierra en Galicia, 1500-1936*, Madrid, Siglo XXI.

23 Bourdieu explica así esta idea: “[...] no hay sin duda ningún instrumento de ruptura más poderoso que la reconstrucción de la génesis: al hacer resurgir los conflictos y las confrontaciones de los primeros comienzos y, con ello, las posibilidades descartadas, reactualiza la posibilidad de que las cosas hayan sido (y sean) diferentes y, a través de esta utopía práctica, vuelve a poner en tela de juicio la posibilidad por la que, entre todas las demás, se ha optado”, Bourdieu, Pierre (1997): *Razones prácticas. Sobre la teoría de la acción*, Barcelona, Anagrama, p. 98.

2. A práctica electoral no antigo réxime: un avance da investigación

A relación de premisas presentada no anterior epígrafe podería, de certo, ampliarse case a gusto do consumidor. Por exemplo, tería cabida unha aposta decidida polo método comparativo, moi necesario para descargar de argumentos a acusación de falla de representatividade que adoita recaer sobre dos estudos locais. O diálogo cunha bibliografía pertinente que permita situar a investigación propia nun conxunto, estatal e internacional, máis amplo cobre en parte esta eiva, mais o ideal sería poder establecer unha comparación sistemática entre dous obxectos de estudo equiparábeis dende o punto de vista empírico. De aí vén a escolla de dúas localidades como Mondoñedo e Viveiro, que se por unha banda comparten elementos comúns (unha mesma caracterización como concellos, a convivencia administrativa provincial, primeiro na provincia de Mondoñedo e logo na de Lugo), pola outra presentan diverxencias que, como hipótese a comprobar, poderían influír na definición da súa representación política (vila episcopal fronte vila de reguengo, economía que mira ao interior fronte doutra que o fai á costa). Non se trataría, en ningún caso, de aplicar unha estratexia sumativa coa incorporación de probas empíricas de ambas as dúas procedencias, senón de levar adiante un traballo que explicitamente tivese como eixo central a posta en confrontación das dúas traxectorias e que permitise, hipoteticamente, definir a existencia de dous modelos diferentes (en todo ou en parte) de xestión do poder político e de fixación da representación. Porén, o contacto coas fontes obrigou de inmediato a unha redución das expectativas e á renuncia parcial do exercicio comparativo, e isto porque o material empírico dispoñíbel resultou moi diferente nun e noutro caso. Circunstancias históricas, decisións/indecisións políticas, arquiteiros e cronistas locais da máis variada pelaxe... deixaron a súa pegada, non sempre positiva, nunha documentación que ata onde puidemos coñecemos é ben diferente nun e noutro caso. Así, e fronte dunha excelente conservación das actas dos plenos municipais en Mondoñedo, en Viveiro as lagoas son tan enormes que só unha mestura de expurgos, subtraccións e descoidos imperdoábeis as poden explicar. Algo semellante acontece coa documentación electoral ou coa referente ás incorporacións á Milicia Nacional (nas súas diferentes variábeis), incompleta nos dous casos pero dun xeito moito máis acusado no de Viveiro.

O estudo das eleccións, dentro dun traballo que intenta responder aos porqués dunha determinada configuración histórica do poder político e da súa representación, antóllase por completo imprescindible. Determinar como e de que xeito, a partir de que mecanismos e estratexias, e co emprego de que tipo de influencias, se definiu a praxe electoral nos niveis local, provincial e estatal, é un primeiro obxectivo a cubrir. E para isto hai que partir da aprendizaxe electoral que se desenvolve no tempo do Antigo Réxime, en concreto das eleccións que

tiñan por obxecto o nomeamento do síndico procurador xeral e dos deputados e persoeiros do común. A figura do procurador ten ás súas costas unha traxectoria xa plurisecular cando en 1766, no marco das reformas carolinas, se crean as de deputado e persoeiro²⁴. Porén, e con independencia da súa orixe, o que interesa salientar é o seu carácter electivo, o feito de que os seus titulares se deciden a partir dunha elección que, no caso de deputados e persoeiros (en ocasións tamén no do procurador xeral), se presenta aberta para todos os veciños contribuíntes, homes e maiores de idade do concello. É evidente que a significación política dos procesos electorais no marco dunha monarquía absoluta nada ten que ver coa que asumen as eleccións baixo dun réxime liberal e constitucional, mais agora o que interesa non é ese aspecto senón achegármonos a algúns dos mecanismos que actúan nas eleccións antigorreximentais e, máis adiante, ver de determinar se a partir de 1810 (o amencer da historia electoral liberal) esas prácticas teñen ou non continuidade. A hipótese é que, cando menos aos habitantes das vilas e cidades galegas que dispuñan de concellos no Antigo Réxime, a dinámica electoral non lles resulta descoñecida, que non chegan virxes ás eleccións e que varias das estratexias características dos procesos electivos decimonónicos contan cunha primeira aprendizaxe desenvolvida nos tempos preliberais.

Comecemos cunha pregunta. O seguinte fragmento corresponde a un proceso electoral do Antigo Réxime ou é xa do período liberal?:

En las referidas Juntas, apenas comparecerá uno u otro vecino que no se haya sobornado, sugerido y tal vez conminado por los pretendientes de estos empleos que, como los más pudientes de los pueblos, anhelan a hacerse dueños de ellos a cualquiera costa: su descaro ha pasado tan adelante, que se presentan públicamente de día y de noche en los pueblos, captando votos y atrayéndose a los vecinos, a unos con ofertas, a otros con dádivas efectivas y a los más necesitados con la amenaza de apremiarles al pago de los atrasos que siempre suelen oprimirlos.

E estoutra?:

[...] y que se tomen mayores precauciones que las que se hayan establecidas para cortar los abusos experimentados hasta ahora, pues resulta que tales elecciones las dirigen personas que por sus fines privados, y medios menos decentes aspiran a la obtención de aquellos empleos públicos valiéndose de las más infima clase de los ciudadanos [...]

---

24 Cebreiros Álvarez, Eduardo (1999): *El municipio de Santiago de Compostela a finales del Antiguo Régimen (1759-1812)*, Santiago de Compostela, EGAP. O procurador xeral tiña como misión solicitar, no nome da cidade, todas cantas melloras considerase útiles, en tanto que no deputado e no persoeiro recaía a responsabilidade de defender, nuns concellos xa moi oligarquizados na segunda metade do s. XVIII, os intereses dunha veciñanza falla de representación nos consistorios.

Tanto un coma outro refírense a eleccións efectuadas no Antigo Réxime mais ao tempo, en opinión de Carmelo Romero, “revela[n] cómo algunos subterfugios caciquiles —promesas, dádivas, coacciones y una extensa gama de corruptelas—, profusamente denunciadas a lo largo de la Restauración, ya habían sido practicados con anterioridad incluso a la implantación del régimen liberal parlamentario [...]”²⁵. Os exemplos poderían multiplicarse²⁶. Na súa tese sobre da antiga provincia de Mondoñedo, Pegerto Saavedra ten documentada a existencia de conflitos na elección do procurador xeral da cidade de Mondoñedo, de problemas nas habidas en Ribadeo (señorío do duque de Híjar onde, curiosamente, a maioría dos cargos eran de elección dos veciños feito que orixinaba non poucas situacións de tensión), de enfrontamentos entre as liñaxes que controlaban o moi oligarquizado consistorio de Viveiro e, en xeral, dunha casuística variada de con-

25 Romero Salvador, Carmelo (1999): *Op. cit.*, p. 83. De aquí (p. 82) procede o primeiro fragmento (datado en 1802), en tanto que o segundo é de 1807 e procede do Arquivo Municipal de Mondoñedo (en adiante, AMM), Goberno, Concello, Rexistro de cargos de goberno, Nomeamentos de deputados do común (atado 2815).

26 Xa no moi afastado século XVI dátanse casos de subornos e preitos na elección do procurador xeral compostelán, con acusacións que falan da actuación de bandos a prol dos diferentes candidatos (esta mesma idea dos bandos que actúan na política local, recóllea Saavedra Fernández, Pegerto (1991): “El régimen señorial”, en Villares Paz, Ramón (dir.): *Historia de Galicia*, Vigo, Faro de Vigo, vol. III, p. 535). No 1800, o alcalde compostelán Bernardo de Ron sinalaba a presenza dunha ducia de “capataces” que controlaban e dirixían a votación dos deputados do común porque “el vulgo era fácil de llevar”. O mesmo individuo acusaba a panadeiros, mesoneiros e abastecedores de buscar candidatos que os beneficiasen, afirmaba que un ano si e outro tamén había disturbios nas eleccións e sinalaba que todo isto provocaba que os veciños “honrados” se abstivesen de votar (Cebreiros Álvarez, Eduardo (1999): *Op. cit.*, pp. 141-142, 213). Outro tanto ocorria no concello de Lugo en 1801, cunha elección do procurador xeral chea de irregularidades na que o elixido obtivo menos votos, 11, ca o derrotado, 13, ademais de incumprir a normativa que impedía ter parentes directos no consistorio (a elección era indirecta: nela participaban todos os homes adultos do concello, os cales elixían os 24 comisarios que finalmente designaban o procurador). O mesmo acontece en 1803, cando os rexedores lucenses invalidan a elección do procurador xeral, Clemente Casal, acusándoo de “promover y seducir a la más baja plebe (que es la que de ordinario concurre a las elecciones anuales) para que se le nombre Procurador General”, afirmación contestada por outra contraria na que se subliña que o nomeamento de Casal foi por unanimidade e se defende a súa valía para o cargo (é cualificado de “protector de los intereses del vecindario, perseguidor de fraudes en los abastos y protector de labriegos y caseros”) (Arquivo Histórico Provincial de Lugo, sección Concello, serie Actas Capitulares, atados 89 e 91). Para o século XVIII, e nos concellos do País Vasco, tense afirmado a reiterada presenza na elección dos cargos locais de prácticas que mesturan a coacción económica e social con outras de tipo clientelar, nunha actuación na que as redes familiares dos notábeis tiñan un papel decisivo. Véxase Martínez Rueda, Fernando (1994): *Los poderes locales en Vizcaya. Del Antiguo Régimen a la Revolución Liberal, 1700-1853*, Bilbao, Universidad, pp. 97-103. Nos territorios que señoreaba, a casa de Medinaceli tentou controlar os nomeamentos de persoeiros e deputados do común por medio de “una dádiva, una distinción u otra cosa semejante”. Véxase Windler, Christian (1997): *Élites locales, señores, reformistas. Redes clientelares y Monarquía a finales del Antiguo Régimen*, Sevilla, Universidad de Córdoba-Universidad de Sevilla, p. 386. O mesmo autor (pp. 262-267) confirma que os cargos de deputados e persoeiros do común eran obxecto de loita entre as faccións locais, que os rexedores usaban das súas influencias para controlar as eleccións e que as autoridades amosaban moita prevención diante da reunión dos veciños por temor a posíbeis actos de rebeldía. Afirmacións semellantes, en Casals Bergés, Quintí (2002): *Op. cit.*, pp. 69-75.

flitos vencellada á elección de cargos locais en xurisdicións de curta extensión²⁷. Aínda que Pegerto cualifica como excepcionais as situacións de enfrontamento (no que influiría, segundo este autor, o escaso interese que espertaba controlar uns concellos que economicamente daban pouco xogo), o interesante para nós non é tanto o aspecto cuantitativo da cuestión (que, sen dúbida, esixiría dun estudo a fondo), como os aspectos cualitativos que encerra. Así, os veciños reclamaban poder elixir libremente sen ter que axeitarse aos candidatos propostos en cada intre polos consistorios; noutros casos, rexéitase un candidato por ser dunha determinada “parcialidad”; en ocasións, os problemas veñen polos vencellos de parentesco entre candidatos e rexedores, cunha lexislación que sinalaba incompatibilidades e prohibicións mais tamén cunha praxe e unha experiencia que saltara moitas veces por enriba das normas; para rematar, non fallan exemplos de proselitismo electoral denunciados como ilegais, e tampouco aqueloutros nos que, directamente, se acusa de fraudes e do recurso torcido a familismos e amiguismos coa fin de acadar a elección²⁸.

A nosa propia investigación, cinguida ao período 1790-1808, non deixa de achegar unha nova casuística á xa sinalada. Nos primeiros días de xaneiro de 1801, e tal e como se viña facendo “por costumbre inmemorial”, o alcalde maior de Mondoñedo convocara os veciños para elixir un deputado do común dos dous que dispuña o concello. Porén, en lugar de facer a reunión pola mañá, aprazouna ata as tres da tarde do 6 de xaneiro co obxecto, segundo o procurador e escribán supernumerario D. Ramón Montenegro Villamar, de “proporcionar varios sobornos para la consecución de mayor número de votos”. Ademais, dos 93 veciños de Mondoñedo que acudiron a votar non se lles permitiu facelo a varios deles, o que redundou en que os 18 comisarios electores que lle correspondían á cidade (e que xunto dos 6 da *Rillera de Trigás* formaban os 24 que, finalmente, elixían o deputado do común) estivesen formados por “menestrales y jornaleros, y al mismo paso los más miserables”, parciais todos de D. Antonio Pardo Osorio, o candidato (xunto do propio Montenegro) ao cargo de deputado. Pola contra, os 16 veciños que acoden do lugar de Trigás si elixen como os seus comisarios a “hombres de la mejor conducta e inteligencia”. Por se todo o anterior non fose dabondo, e sempre segundo a testemuña de D. Ramón Montenegro, o Pardo Osorio é debedor das arcas de propios e a súa muller por unha partida de viño que introducira na vila.

---

27 Saavedra Fernández, Pergerto (1985): *Economía, política y sociedad: la provincia de Mondoñedo, 1480-1830*, Mondoñedo, Xunta de Galiza. En 1750, os veciños de Mondoñedo non aceptan ningún dos catro propostos polo concello para o cargo de procurador xeral e o asunto chega ata a Audiencia (pp. 475-476). Os casos de Ribadeo, Viveiro e dos pequenos concellos rurais de Lourenzá, Moncelos, Conforto ou Vilaboa, nas páxinas 479-480, 484-488 e 490-495, respectivamente.

28 Véxase nota anterior.

En suma, Pardo Osorio non reuniría as características esixidas a un deputado do común que debe “corregir los desórdenes que ocasionan al público los panaderos, tablajeros y otros sujetos de que precisa el público valerse para el consumo”²⁹. A pouco que afondemos nestes argumentos, é doado constatar como na elección están presentes toda unha serie de variábeis que interesan na interpretación da experiencia electoral do Antigo Réxime, mais que agora importan especialmente en canto prácticas que, sen solución de continuidade, se incorporan á dinámica electoral aberta co liberalismo. Por unha banda, temos a confrontación entre dous individuos aos que os seus apelidos emparentan con estirpes liñaxudas da provincia de Mondoñedo, como son os Montenegro Villamar e os Pardo Osorio, polo que non é arriscado supor que o enfrontamento vai alén do estritamente individual para situarse en parámetros nos que as redes de parentesco teñen moito que dicir³⁰. Na elección é tamén visíbel un xogo de intereses territoriais cuxos compoñentes concretos escapan ao noso coñecemento, pero que non deixará de repetirse nas eleccións decimonónicas (os comisarios de Trigás votan en bloque por D. Ramón Montenegro Villamar, en tanto os de Mondoñedo o fan por D. Antonio Pardo Osorio)³¹. Moi familiar resulta tamén, para os coñecedores da praxe electoral liberal, o xogo con datas e horarios que se albisca no exemplo presentado, as acusacións de subornos, as manipulacións que impiden a votación a unha parte do electorado con dereito a ela e mesmo a escasa imparcialidade dun consistorio que, finalmente, opta por dar posesión a Pardo Osorio a pesar das protestas logo, iso si, de elevar o tema á Real Audiencia. As veladas alusións a intereses económicos e a fonda desconfianza respecto do bo criterio electoral das clases populares (lembramos as acusacións de que foron designados como comisarios electorais “menstrales y jornaleros, y al mismo paso los más miserables, dejando por consecuencia de votar los más hacendados”), completan un panorama que non deixará de aparecérsenos con reiteración máis adiante e que, cando menos no que se refire a unha parte das estratexias postas en xogo nas eleccións, non resultarán novidade para uns contemporáneos afeitos a elas dende antigo³².

29 Toda a información, en AMM, Gobierno, Concello, Rexistro de Cargos de Gobierno, Nomeamentos de deputados do común, atado. 2815, ano 1801.

30 Salienta, en especial, a liñaxe dos Pardo Osorio: un D. José Pardo Osorio figura, en 1795, como dono xurisdiccional dos coutos de Samarugo, Moimente e Pedrafita, ademais de ostentar o cargo de alcalde maior e de rexedor decano do concello de Mondoñedo. Véxase AMM, Gobierno, Libro de actas capitulares do pleno, atado 954, 10 e 21-04-1795. Ademais, un D. José Pardo Luaces, fillo de D. Pedro Pardo Osorio, era notario na vila no ano 1800. Véxase Arquivo Histórico Provincial de Lugo (no sucesivo, AHPL), Protocolos de José Pardo Luaces (6974-2: ano 1800).

31 Un caso modelo de disputas electorais cun contido territorial evidente é o que estudou Obelleiro Piñón, Luís (1994): *Soutomaíor, 1700-1936. Aproximación á historia local*, Pontevedra, Deputación Provincial de Pontevedra (en concreto, o que enfronta as parroquias de Fornelos e Soutomaíor).

32 A todo o anterior hai aínda que facer algúns engadidos que axudan a ter un perfil máis completo destas eleccións. Por exemplo, non debe pasar desapercibido que tanto D. Antonio como D. Ramón son xentes “de

Se agora pousamos a ollada no concello de Viveiro, territorio de reguengo fronte do carácter episcopal do mindoniense, podemos constatar como tamén a elección do síndico procurador xeral é fonte de conflitos e enfrontamentos. Neste caso, e como froito dunha evolución multiseccular, o nomeamento non era cousa do común dos veciños senón que recaía, en exclusiva, nun feixe de familias que se autotitulaban descendentes dunhas míticas catro liñaxes que, pola súa contribución á loita contra dos mouros, gañaran este e outros privilexios³³. Porén, e como adiantamos antes, tal restrición non redundou en absoluto nun proceso electoral tranquilo e ordenado, por canto tamén aquí é posíbel detectar enfrontamentos de moi diferente tipo coa posta en xogo de diversas estratexias, algunhas xa vistas e outras novidosas. Así, na elección do procurador xeral para o ano 1791, D. Francisco María de Vivero, D. Vicente Vázquez Montenegro e D. Antonio María de Moscoso, acusan a D. Antonio María Pardo de Cela, rexedor decano (e único) do concello, de que “acomoda las elecciones así de procurador general como de diputados del común, y más oficios electivos, a su arbitrio [...], y haciendo que re-caigan en sujetos de su parcialidad reeligiéndolos como se le antoja”³⁴. Da análise

---

pluma”, por canto aos dous os atoparemos con posterioridade figurando na nómina dos notarios que actúan na cidade, unha ocupación que cadra ben coa apetencia por un cargo, o de procurador xeral, que esixía de certos coñecementos xurídicos e que, sobre todo, constituía un elo máis dun *cursus honorum* que finalmente desembocaría na desexada notaría. Véxase AHPL, Protocolos, Relación de notarios de 1809. De feito, entre os deputados do común destes anos dominan os avogados, escribáns e notarios. Máis en xeral, hai que reparar en que nas eleccións de deputados do común analizadas entre 1799 e 1812, reitírase a presenza, tanto entre os electores que acoden como entre os comisarios elixidos, de individuos concretos que semellan dar a razón a aquela afirmación que recolleemos máis atrás dun rexedor compostelán que aludía á presenza de “capataces” que dirixían as eleccións (véxase nota 26). Entre os 163 comisarios electores localizados, a maioría (98, o 60,1%) só teñen unha aparición, mais 35 (21,5%) aparecen en dúas ocasións, 19 en tres (11,6%), nove en catro (5,5%) e dous en cinco (1,2%). Alén das porcentaxes, interesa reter o interese e a máis que posíbel influencia electoral que deberon posuír individuos como D. José Díaz Freijo (comisario entre 1802 e 1805, e logo en 1808), Bartolomé Amieiro (en 1804, 1806, 1807, 1809 e 1810), D. Alonso Ramos (en 1800 e entre 1806 e 1808) ou Juan de la Barrera (en 1799, 1804 e entre 1807 e 1808). Se da análise individual pasamos a facela en función da coincidencia de apelidos (que denotan parentescos máis ou menos achegados: na análise desbotáronse apelidos que por ser moi comúns podían representar simple coincidencias), podemos tirar conclusións semellantes segundo a reiteración que amosan algúns: os Amieiro (Bartolomé e Ignacio, presentes en nove das 13 eleccións de que temos datos entre 1799 e 1812), os Méndez (Andrés, Antonio, Benito, Diego e José, en oito), os Trelles (en dez), os Villamar (D. José, D. Manuel, D. Vicente, en cinco), os Corujo (D. Antonio, D. Fernando, D. Manuel, D. Miguel, en cinco), os Ramos (D. José, D. Alonso, D. Nicolás, en nove)... representan outros tantos grupos de parentesco con interese por participar nas contendas electorais, no que supón unha instrumentalización política das redes familiares que tanto se reiterará tamén nas eleccións do período liberal. Todos os datos, en AMM, Gobierno, Concello, Rexistro de cargo de goberno, Nomeamentos de deputados do común (atado 2815).

33 Donapetry Iribarnegaray, Juan (1991): *Historia de Viveiro y su concejo*, Lugo, Deputación Provincial de Lugo, pp. 83-86. Aclara Donapetry que xa no século XVI eran frecuentes nas eleccións do procurador xeral as “injurias”, “riñas” e “tumultos”, mentres que no XVII se producían “alborotos, pendencias, estrépitos y denuestos”; todo redundou nas “enemistades de unas casas y linajes con otros, dividiéndose en bandos...”.

34 Arquivo Municipal de Viveiro (no sucesivo, AMV), Gobierno, Concello, Atados de acordos, atado 730-2, 7-V-1791.

tanto da acusación como da defensa despréndese a existencia dunha conflictividade no seo das elites sociais e de goberno da cidade, con querelas que teñen o seu apouso en redes familiares e de padroádego e nas que os intereses económicos tampouco están ausentes³⁵. Se centramos a atención na elección de 1797 podemos constatar que os problemas reaparecen, e mesmo con características inéditas ata o de agora³⁶. Por unha banda, os protagonistas coinciden, por canto os nomes de D. Antonio María Moscoso e o seu sogro D. Vicente Vázquez Montenegro volven estar implicados directamente na elección (con D. Vicente como candidato derrotado na de 1796 e con D. Antonio como aspirante ao cargo nesta de 1797), o que indica unha loita que se alonga no tempo e que non é froito dunha decisión puntual. O novidoso é que agora os acusan de presentar votos de persoas sen dereito electoral por non pertenceren ás familias emparentadas coas catro liñaxes, de tentar validar votos de menores e mesmo de falsificar outros por medio dun escribán. Asemade, sinalan o procurador D. Andrés Toxo como axente de D. Antonio María Moscoso, e din del que andou pola vila na busca de electores (“pasos [que] han sido irregulares y odiosos”), que un crego actuou como “enganchador” de sufragios e que todo en conxunto implica unhas intrigas contrarias á orde que debe presidir a elección³⁷. A conclusión dos contrarios a D. Antonio é demoledora:

Desde luego se deja conocer que no es el amor del público, sino el efecto de las intrigas y pasiones particulares, el móvil que ha dirigido estos pasos, y que el verdadero objeto es que Moscoso que ha sido desairado en sus pretensiones del año último, consiga ahora lo que entonces no pudo lograr, siendo así que semejantes empleos nunca deben pretenderse a lo menos por tales medios, y que es máxima ciertísima

5 Por exemplo, acúsase a D. Gonzalo de Cora y Aguiar, procurador xeral por dous anos consecutivos, de presións para elixir como sucesor no cargo a un sobriño seu, D. Francisco de Cora y Aguiar; sinaláse que D. Juan Balseiro, deputado do común, é *compadre* de D. Antonio María Pardo de Cela (único rexedor do concello), á súa vez cuñado de D. José Bolaño, tamén deputado do común; destes a denuncia dicía que “disipan y malbaratan los propios de la villa, haciendo foros de los mejores baldíos a favor de personas poderosas”. Pero é que tamén un vencello familiar actúa como nexo de unión entre os acusadores, por canto D. Antonio María de Moscoso é xenro de D. Vicente Vázquez Montenegro. E tamén entre os acusadores se indica a presenza de intereses económicos: D. Francisco María de Vivero goza dun xuncal no río Magazos aforado pola vila, mentres que un caseiro de D. Vicente Vázquez (un tal Francisco de Insua) dispón dun aforamento idéntico. Todos os datos, en *ibidem*, 7 e 17-V-1791.

36 *Ibidem*, atado 730-7. Tamén aquí se aclara que houbo problemas na de 1796, ata o punto de que o nomeamento do procurador xeral está recorrido diante da Real Audiencia.

37 Do interese que puxeron na elección os respectivos bandos falan ben ás claras os 111 votos que chegan ao consistorio por vía de correo, unha cifra enorme se temos en conta o moi restritivo carácter da votación. Finalmente, e por unha estreita marxe, sae elixido procurador xeral D. Francisco Osorio y Bolaño que derrotou a D. Antonio María Moscoso. Estas eleccións mesmo sentaron precedente legal porque o consistorio decidiu que, no sucesivo, só se admitirían os votos emitidos persoalmente (*ibidem*). De certo que non é unha casualidade que só uns meses despois de morto o rexedor decano D. Antonio María Pardo de Cela, por fin resulte elixido procurador D. Antonio María Moscoso, un dato que permite formular a hipótese dun enfrontamento case que persoal que rematou co falecemento dun dos antagonistas. Véxase *ibidem*, atado 730-8 (actas de 1799) e 731-1 (actas de 1800).

que el que desea con tanta ansia los oficios de la república, no son regularmente los más actos para desempeñarlo, y que hay precisamente alguna mira particular, y de interés privado en esta pretensión.

Falsificación de votos, anulación doutros avalados por sinaturas dubidasas, actuación aberta de axentes electorais, acusacións de buscar intereses persoais nos oficios da “república” e, en xeral, unha imaxe de elección moi traballada por dous bandos en loita, deseñan un proceso electoral que podería pasar perfectamente por calquera outro dos habidos a partir de 1833. Se a isto engadimos as prácticas constatadas para os exemplos anteriores, coido que se pode soste que a aprendizaxe electoral desenvolvida no seo do Antigo Réxime vai deixar un pouso que non podemos desprezar á hora de achegármonos á análise e comprensión dos procesos electorais baixo o réxime liberal. Porén, esta afirmación en absoluto implica defender unha simple continuidade entre unha e outra situación, por canto as novidades que se producen a partir das seminais eleccións de 1810 (confrontación ideolóxica, desenvolvemento dunha esfera pública, carácter decisivo dos procesos electorais na definición da soberanía nacional significase isto o que significase en cada intre, ampliación dos poderes do Estado...), obrigan á toma en consideración de variábeis ata o de agora inexistentes e que ningún estudo sobre do poder e a representación política que xorde das eleccións pode obviar.